

Education at a Glance 2012

Eksternt sammendrag

Education at a Glance (EaG) er OECDs årlige indikatorrapport for utdanningssektoren. Den gjør det mulig å sammenligne Norge med andre OECD-land når det gjelder bruk av ressurser til utdanning, deltagelse i utdanning, resultater av utdanning osv. EaG inneholder et fast indikatorsett hvert år, men også noen indikatorer som publiseres kun en enkelt gang. De viktigste nyhetene i 2012-utgaven er:

- OECD har i årets utgave samlet inn tilleggsdata fra ni land (inkl. Norge) om gjennomføring i videregående for innvandrere og for elever med ulik sosial bakgrunn. Norge skiller seg ut med svært lav gjennomføring for elever med foreldre med lav utdanning.
- Samtidig er Norge ett av to land der andregenerasjons innvandrere har vesentlig høyere gjennomføring enn førstegenerasjons innvandrere (og ca på nivå med ikke-innvandrere).
- EaG 2012 inneholder også en indikator om effekten på innvandreres læring av opphopning i vanskeligstilte skoler. I Norge ser det ut til å være mindre slik opphopning enn i mange andre land, samtidig som den negative effekten av å gå i en vanskeligstilte skole er mindre for innvandrere i Norge enn i OECD i snitt.
- Jenter har klart høyere karriereambisjoner enn gutter. Når 15-åringene i PISA blir spurt om hva de ser for seg at de kommer til å gjøre når de er rundt 30 år gamle, svarer langt flere jenter enn gutter at de vil jobbe som ledere eller i akademiske yrker. Gutter og jenter ser også for seg at de kommer til å jobbe innenfor ulike felt (gutter vil jobbe som ingeniører eller med IT, mens jenter vil jobbe innen helsefag).
- I Norge er det mindre sannsynlig enn i mange andre land at unge med lavt utdannede foreldre vil ta høyere utdanning. Den stigende sosiale mobiliteten er relativt lav, med andre ord. Imidlertid er de med foreldre med høyere utdanning mindre overrepresentert i studentmassen enn det som er tilfellet i de fleste andre land (med andre ord har vi høyere fallende sosial mobilitet enn de fleste).
- For første gang publiserer EaG data om deltagelse i barnehage brutt ned på offentlige og private barnehager. Denne viser at Norge har en større andel private barnehageplasser enn OECD-landene i gjennomsnitt. Bare ni land har en høyere andel private barnehageplasser.
- EaG 2012 inneholder en ny barnehageindikator som samler utgifts- og deltakelsesdata for barnehage, og som beskriver barnehagesystemene i de ulike landene. Indikatoren har foreløpig ikke gitt mer sammenliknbare utgiftsdata, men den har avdekket og dokumentert varierende rapporteringspraksis landene imellom. OECD vil jobbe videre for å få mer sammenliknbar statistikk om barnehager.
- OECD har samlet inn informasjon om hvor beslutninger om utdanningen på ungdomstrinnet tas. Norge står frem som et land hvor en stor andel av beslutningene tas på skoleeiernivå (kommunene), og en liten andel tas på skolenivå.

Noen hovedfunn

Ressursbruk, utdanningsnivå og deltagelse

Norge har OECDs tredje høyeste ressursnivå i utdanningssektoren, målt som årlig utgift per

elev eller student korrigert for ulik kjøpekraft i landene i 2009. Det er ingen OECD-land som bruker mer offentlige midler på utdanning enn Norge. Sett i forhold til Norges økonomiske evne (BNP), ligger ressursbruken på utdanning på gjennomsnittet for OECD-landene.

Noen få land, og i særdeleshet USA, bruker mer ressurser enn Norge på høyere utdanning. Disse landene har gjerne mye privat finansiering av høyere utdanning gjennom studieavgifter. Norge er blant landene med minst privat innslag i utdanningssektoren, både når det gjelder omfang av privatskoler og privat finansiering av offentlige og private utdanningsinstitusjoner. Unntaket er barnehagesektoren, der Norge har en høyere andel private barnehageplasser enn gjennomsnittet i OECD (45 mot 37 prosent). Vi kommer på tiendeplass i OECD når landene rangeres etter andelen av barna som går i private barnehager.

I nesten alle OECD-landene har utgift per elev i grunnskolen og videregående opplæring økt siden 2005. I Norge har realveksten vært på 12 prosent, mot 15 prosent i gjennomsnitt for OECD-landene. I høyere utdanning har enkelte land kuttet utgiftene per student siden år 2005. I Norge har veksten vært på 4 prosent, mot 9 prosent for gjennomsnittet av OECD-landene.

Utdanningsnivået i Norge ligger over gjennomsnittet i OECD, men ikke helt i toppen. Deltakelsen i formell utdanning i Norge er høy for barn og ungdom, men lavere enn i land vi pleier å sammenligne oss med for befolkningen over 20 år. Når det gjelder ikke-formell opplæring (kurs osv.) er voksne i Norge blant de mest aktive i OECD. Mens andelen med høyere utdanning i befolkningen har økt med 2,8 prosent årlig i Norge siden år 2000, har tilsvarende økning i OECD som helhet vært 3,7 prosent årlig.

Gjennomføring i videregående opplæring

Norge kommer relativt dårlig ut på målene for gjennomføring i videregående opplæring. I gjennomsnitt for landene som har levert data, fullfører 70 prosent av elevene på normert tid. Norge ligger på delt 21. plass av 25 land med 57 prosent. Høyest gjennomføring på normert tid finner vi i Korea og Japan, med hhv. 95 og 93 prosent, fulgt av Slovakia, Israel og Irland med 87-88 prosent. Island ligger sist med kun 44 prosent.

OECD publiserer også gjennomføringsraten to år etter normert tid. Dette får store utslag på gjennomføringsraten i land der det er vanlig å "dumpe" (Luxembourg) eller å fullføre forsinket som voksne (de nordiske landene). Gjennomføringsraten øker gjennomsnittlig til 85 prosent i OECD, mens Norge ligger på 72 prosent. Av de 14 landene som har levert data, ligger Norge som nr. 12. Bare Island og New Zealand har svakere gjennomføring enn Norge målt to år etter normert tid.

Gjennomføringsraten er høyere på studieforbereende programmer enn på yrkesfaglige programmer i alle de 16 landene som har levert data på programnivå, med unntak av Island og Israel. Forskjellen i gjennomføringsraten mellom programmene er gjennomsnittlig på 16 prosentpoeng, og så mye som 45 prosentpoeng i Danmark. I Norge er forskjellen 31 prosentpoeng, men i Sverige bare 8.

I alle land gjennomfører jenter i større grad enn gutter. I gjennomsnitt er gjennomføringsraten 8 prosentpoeng høyere for jenter enn for gutter. Norge har desidert størst kjønnsforskjeller med 18 prosentpoeng (reduseres til 8 prosentpoeng to år etter normert tid i Norge, mot 5 prosentpoeng i OECD i snitt). Finland og Sverige har små kjønnsforskjeller (4 prosentpoeng).

På tross av svak gjennomføring i videregående opplæring i Norge, er tallet på ungdommer og voksne som hvert år oppnår studiekompetanse eller fagbrev, relativt høyt sammenlignet med

andre OECD-land (sett i forhold til befolkningsstørrelsen). Det skyldes gode muligheter til å vende tilbake og fullføre opplæringen som voksne, eventuelt gjennom praksiskandidatordningen. Norge ligger derfor over OECD-snittet for andelen voksne som har oppnådd en videregående utdanning.

Læring og gjennomføring for innvandrere og for elever med ulik sosial bakgrunn

OECD har i år undersøkt hvilken effekt opphopning i vanskeligstilte skoler har for innvandreres læring (målt som PISA lese-skår). I de fleste OECD-landene er innvandrere overrepresentert i såkalte vanskeligstilte skoler (skoler med høy konsentrasjon av elever med mødre med lav utdanning), uavhengig av hvilken utdanning mødrene deres faktisk har. I de fleste land betyr dette at også innvandrerelever med mødre med høy utdanning er overrepresentert i de vanskeligstilte skolene. Dette er imidlertid ikke tilfellet i Norge, noe som tyder på at det er mindre segregering her enn i mange andre land. Samtidig er den negative effekten av å gå på en vanskeligstilt skole mindre for innvandrere i Norge enn i OECD i snitt.

Når man ser på alle elever (uavhengig av innvandrerbakgrunn) er det i et flertall av OECD-landene en sterkere negativ effekt av å gå på en vanskeligstilt skole enn av å ha en lavt utdannet mor. Skoleeffekten er altså større enn familiebakgrunnseffekten. Dette er ikke tilfellet i Norge. Faktisk er det bare Estland som har en mindre forskjell i PISA lese-skår mellom de mest og de minst vanskeligstilte skolene. Mens OECD-landene i snitt har en differanse på 77 poeng, er forskjellen i Norge bare på 13 poeng. Også i de andre nordiske landene er skoleforskjellene mindre enn OECD-snittet. Effekten av sosial bakgrunn (målt som forskjellen i PISA leseskår mellom elever med mødre med høyere utdanning og elever med mødre uten videregående opplæring) er større, med en differanse på 51 prosentpoeng i Norge. Dette er fremdeles lavere enn OECD-snittet (67 prosentpoeng), men her er det flere land som har lavere forskjeller enn Norge.

OECD har også samlet inn tilleggsdata fra ni land for gjennomføring i videregående skole fordelt etter foreldres utdanning og elevers innvandrerstatus. Når man sammenlikner første- og andregenerasjons innvandrere, er det i seks av åtte land med tilgjengelige data mindre enn fem prosentpoeng forskjell i gjennomføringsprosenten. I Norge er forskjellen på hele 17 prosentpoeng, og andregenerasjons innvandrere fullfører i samme grad som majoritetslevene. Når man sammenlikner gjennomføring for elever med høyt og lavt utdannede foreldre ser man imidlertid at Norge har størst forskjeller (av sju land med tilgjengelige data).

Deltakelse og kandidatproduksjon i høyere utdanning

76 prosent av unge voksne i Norge vil sannsynligvis i løpet av livet starte på et høyere utdanningsprogram. Dette er like under OECD-snittet (79 prosent). I OECD som helhet har økningen vært på 3 prosentpoeng årlig de siste to årene. I Norge så vi en betydelig økning på 6 prosentpoeng i deltakelsen fra studieåret 2007/2008 til 2008/2009. (Denne økningen kom med opptaket høsten 2008, og altså før finanskrisen). Nivået holdt seg tilnærmet like høyt i 2009/2010 (en nedgang på mindre enn ett prosentpoeng).

Når det gjelder valg av fagfelt, skiller Norge seg fra OECD-gjennomsnittet ved at flere av de nye studentene i Norge tar helsefag, og at langt færre tar ingeniørfag.

Kandidatproduksjonen i høyere utdanning i Norge ligger under gjennomsnittet for OECD-landene. Den har holdt seg relativt stabil de siste årene.

Norge har relativt lav stigende sosial mobilitet i høyere utdanning. Det vil si at sjansen for at en ung person med foreldre med lav utdanning skal gå inn i høyere utdanning er relativt lav,

sammenliknet med situasjonen i mange andre land. Alle de andre nordiske landene har høyere stigende mobilitet enn oss. Det er spesielt menn som påvirkes på denne måten av sine foreldres utdanningsnivå. I alle land er de med høyt utdannede foreldre overrepresentert i høyere utdanning. Dette gjelder også i Norge, men her er denne overrepresentasjonen svakere enn i de fleste land. Her er det altså relativt mange med høyt utdannede foreldre som ikke selv tar høyere utdanning.

Jenter har klart høyere karriereambisjoner enn gutter. Når 15-åringene i PISA blir spurt om hva de ser for seg at de kommer til å gjøre når de er rundt 30 år gamle, svarer langt flere jenter enn gutter at de vil jobbe som ledere eller i akademiske yrker. I Norge er det færre unge totalt som tror de kommer til å jobbe i slike yrker, men forskjellen mellom jenter og gutter er større enn i OECD i snitt. Gutter og jenter ser også for seg å jobbe innenfor ulike felt. Ikke overraskende ser flere gutter enn jenter for seg å jobbe som ingeniører eller innen IT-fag, mens situasjonen er omvendt for helsefag. Disse kjønnsforskjellene gjenspeiles også i deltakelse i høyere utdanning. De landene med størst kjønnsforskjeller i ungdommers ambisjoner er i stor grad også land med store kjønnsforskjeller i deltakelsen i høyere utdanning (for eksempel Norge). Kjønnsforskjellene i deltakelse i høyere utdanning i Norge er blant de største i OECD.

Effekter av utdanning

I Norge er arbeidskraft på alle utdanningsnivåer betydelig dyrere enn OECD-gjennomsnittet. Det gjelder særlig for ufaglært arbeidskraft (grunnskoleutdanning) hvor kostnadene i Norge er helt på topp i OECD. Kostnadene for arbeidskraft som har videregående opplæring i Norge er på andre plass i OECD (bak Luxembourg), mens de er de er femte dyrest for høyt utdannet arbeidskraft. I Norge er de årlige arbeidskraftkostnadene for en ufaglært person over US\$ 30 000 mer enn OECD-gjennomsnittet (ikke korrigert for kjøpekraftsforskjeller).

I Norge har vi relativt små lønnsforskjeller og det medfører at vi har mindre spredning enn de aller fleste andre land mellom inntekten for de med minst utdanning og inntekten for de med mest utdanning. Det innebærer at det er relativt lite rent økonomisk å vinne for en person å ta høyere utdanning.

Avkastningsbildet til utdanning for personer er noe atypisk i Norge, ved at individet har høyere avkastning av videregående skole enn av høyere utdanning. Menn med videregående opplæring har høy avkastning (ca 12 pst). Netto nåverdi av en slik utdanning er US\$ 124 000. Netto nåverdi for en mann med høyere utdanning er US\$ 82 000, som tilsvarer en avkastning på ca 6 prosent. For kvinner er avkastningen hhv. 6,3 og 7,3 prosent. Kvinner avkastning er forskjellig fra menns fordi deres lønn og sysselsettingsmønstre er forskjellige og varierer etter utdanningstype.

Utdanning lønner seg også rent økonomisk for det offentlige. Når man sammenlikner de offentlige utgiftene som følger med utdanning, med inntekter (skatteinntekter, spart trygd med mer) som følger personer med utdanning, er den offentlige avkastningen mellom 3,8 og 7,2 prosent for kvinner og menn. OECD anbefaler derfor at også land som sliter med svake offentlig finanser investerer i befolkningens utdanning.

Videre fører utdanning til en bedre arbeidsmarkedstilknypning. Sysselsettingen stiger generelt med personens utdanningsnivå. Norge har OECDs høyeste sysselsetting for de med høyere utdanning med over 90 prosent. De med videregående opplæring er sysselsatt i 82 prosent av tilfellene (bare 3 land har bedre sysselsetting for de med videregående opplæring), mens de uten utdanning utover grunnskolen har en sysselsetting på 64 prosent. Utdanning er også

assosiert med lav arbeidsledighet. De med høyere utdanning har 1,6 prosent arbeidsledighet. For de med videregående opplæring er tallet 2,2 prosent (begge lavest i OECD), mens det er 5,5 prosent for de med kun grunnskole. Selv om ledigheten i Norge har økt siden 2008, er utviklingen mindre negativ enn i de fleste andre OECD-landene. I OECD-landene i snitt har arbeidsledigheten for de med grunnskoleutdanning økt fra 8,8 prosent i 2008 til 12,5 prosent i 2010. For de med videregående opplæring gikk arbeidsledigheten fra 4,9 prosent til 7,6 prosent, mens den gikk fra 3,3 prosent til 4,7 prosent for folk med høyere utdanning.

Det finnes også en del betydelige ikke-økonomiske effekter av utdanning, som kommer til uttrykk hos den enkelte og som har stor verdi for samfunnslivet. Slike effekter lar seg ikke lett sammenlikne mellom land, siden kulturelle forhold og land-spesifikk kontekst i stor grad påvirker. Innen land er sammenlikning mellom ulike utdanningsgrupper mer meningsfylt:

- **Dødelighet:** Det er klar og sterk sammenheng mellom utdanning og lengre levetid i alle land, effektene er generelt sterkere for menn enn for kvinner. Forskjellene i dødelighet mellom utdanningsgrupper er spesielt store i Øst-Europa. Hvis man ser på gjenstående leveår i Norge hos 30 år gamle ufaglærte personer og personer med høyere utdanning, vil høyere utdanning være assosiert med nesten 6 ekstra leveår for menn, og nærmere 3,5 år for kvinner.
- **Valgdeltakelse:** Utdanning er assosiert med høyere valgdeltakelse, spesielt blant yngre mennesker. I Norge har de med høyere utdanning gjennomsnittlig rundt 16 prosentpoeng høyere valgdeltakelse enn de med kun grunnskole. Denne forskjellen er på rundt 27 prosentpoeng blant yngre voksne (25-34 år). Dette ligger tett opp til gjennomsnittlige forskjeller i OECD.
- **Holdninger til etniske minoriteter:** Elever i åttende klasse med gode ferdigheter i samfunnskunnskap har mer positive holdninger til etniske minoriteter enn elever med dårligere ferdigheter.

Lønn og organisering

For en godkjent lærer med minimumskvalifikasjoner (førskolelærer i barnehagen, lærer på barne- og ungdomstrinnet og adjunkt i videregående) er begynnerlønnen i Norge høyere enn OECD-snippet på alle trinn. Norge trekkes, sammen med Australia og Danmark, frem som land hvor begynnerlønnen er høyere enn OECD-snippet samtidig som topplønnen er lavere enn OECD-snippet. Sammenlignet med andre sysselsatte med høyere utdanning, kommer norske lærere relativt dårlig ut. I Norge tjener en lærer på barne- og ungdomstrinnet 66 prosent av gjennomsnittslønnen for andre høyt utdannede. Dette er lavere enn OECD-snippet.

Sammenlignet med OECD-snippet bruker lærerne i Norge færre timer på undervisning. Dette gjelder både for grunnskolen og videregående opplæring. Danmark, Island og Finland ligger enda lavere enn Norge på grunnskolen. OECD poengterer at antallet undervisningstimer på ungdomstrinnet og i videregående opplæring er på tilsvarende nivå i de fleste land, men at Norge (sammen med Japan og Mexico) er blant landene hvor antallet timer lærerne bruker på undervisning er over 20 % høyere på ungdomstrinnet enn i videregående opplæring.

Norge er blant OECD-landene med færrest lovfestede undervisningstimer i grunnopplæringen, men plasserer seg i nærheten av land som Finland og Sverige (som har noen færre timer) og Danmark (som har flere timer). Når det gjelder relativ fordeling av timene på ulike fag, har Norge langt mer religionsundervisning og noe mer kunstundervisning (musikk og kunst og håndverk) enn elevene i de fleste OECD-land.

Mens lærerne på barnetrinnet er marginalt yngre enn OECD-snippet, er lærernes aldersprofil noe eldre enn OECD-snippet på ungdomstrinnet og i videregående opplæring. Andelen lærere

over 50 år har økt med 9 prosentpoeng i Norge siden 1998. Samlet sett på alle nivå er 63 prosent av lærerne i Norge kvinner. Denne andelen er lavere enn OECD-snittet. Kvinneandelen synker oppover i utdanningssystemet, fra 74 prosent på barne- og ungdomstrinnet til 42 prosent i høyere utdanning.

OECD har samlet inn informasjon om hvor beslutninger om utdanningen på ungdomstrinnet tas. Norge står frem som et land hvor en stor andel av beslutningene tas på skoleeiernivå (kommunene), og en liten andel tas på skolenivå.